

און עפעס וואָרפט זיך אין די אויגן. פּרץ דער אומרואיקסטער, דער לעבעדיקסטער, דער בריוונדיקסטער, דער סאַנגווינישסטער, דער רעוואָלוציאָנערסטער פון אַלע אונדזערע שרייבער, גראַד ער איז דער רעליגיעזסטער אין אונדזער ליטעראַטור. וואָרים רעליגיעזיטעט אין איר ברייטסטן וואָרצל איז רעוואָלוציאָנער. עכטע גאַטספּאַרכטיקייט איז שטורעמווינטיש, וועג־ברעכעריש, זי צעברעכט אַפילו ריטועלע געזעצן, אויב זיי פאַרשטעלן די פרייהייט צו ענדגילטיקער אַבסאַָ לוטער רעליגיעזיטעט. קרבנות איז אַ דין אין דער תורה. אַ גאַנצער ספר פון די פינף חומשים איז ספּעציעל אויף דעם געווידמעט. אַבער ישעיהו, וועלכער האָט געוואָלט, אַז אין האַרצן פון זיין פּאָלק זאָל די זינד ווערן אויסגעסמאַליעט, אויסגעשרפהט אַזוי אוממיטלבאַר ווי די ברענענדיקע קויל, וועלכע דער מלאך האָט צוגעלייגט צו זיינע, ישעיהוס, ליפּן, אים האָט געעקלט די משלדיקע, קליינמדרגהדיקע איבערגעטראַגענע רייניקונג דורך קוילן אַ בהמה. און דער גוטער ייד רבי שלמה ווייס גאַנץ גוט, אַז בפירוש איז געזאַגט געוואָרן: „זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און דעם זיבעטן טאַג זאָלסטו רוען“. אַבער די זעקס טעג ווערן צופיל ערדיש. די זעקס טעג ווערן אומ־נאַרמאַל, ווייל צופיל נאַרמאַלקייט, צופיל באַוועגטקייט, צופיל שטויב־באַדעקטקייט, צופיל גשמיות באַקלאַבערן דאָס לעבן. וועלנדיק זיין אין די זעקס טעג נאַטירלעך, וועלנדיק אויפבויען און קולטיווירן די נאַטור, האַנדלט מען צופיל, וואַנדלט מען צופיל, מען זייט, מען אַקערט און מען פלאַנצט צופיל און דורך דעם ווערט מען אומנאַ־טירלעך. די זעקס טעג ווערן קאַליקעס, ווי זעקס פינגער אין אַ האַנט.

און רבי שלמהן ווערט עס דערווידער. ער, די ריינקייט, ער, די שלימות, ער די אוממיטלבאַרקייט, ער, דער אַנגעגליטער אייזן, וועלכער ווערט, דורך עפעס אַ וואונדער, קיינמאַל נישט פאַרטונקלטער, קיינמאַל נישט אַפגעקילטער, ער וויל די וועלט אין איר אמתדיקייט, אין איר טהרה, אין איר ערשטער פולקאַמענקייט. ער וויל מענטשישע בוזעמס זאָלן זיך בייגן ווי קריגלעך, און די נאַטור אַ פרישע און שטראַמענ־

דיקע שעפן פונעם אור-קוואל. טויזנטער יארן האט מען זעקס טעג זאלסטו טאן דין מלאכה געלייענט שנים מקרא ואחד תרגום. און פונקט ווי אויף אלע אנדערע, האט מסתמא רבי עקיבא אויך אויף די דאזיקע אותיות געדרשנט תלי תלים של הלכות. אבער דער רע-וואלוציאנער שמעטערט און צעשטיקלט אי די פארושאוערטע אי די בלאנקע נדיקע קייטן, וועלכע קרעמפעווען דעם אטעם און לאזן נישט מיט פולער ברוסט אריינטרינקען די וויטסטע פרייהייט. דער רעוואלוציאנער, וועלכער וויל נישט, וועלכער קען נישט געטרייסט זיך באגנוגענען מיט אפוארטן די ביסלעכווייזדיקע עוואלוציע פון די פא-סירונגען, ער קען זיך נישט טרייסטן מיט פרידלעכן האפן, וויל טרייסטלאזיקייטן, טרויערס און יללות רינגלען אים ארום. און די נויט איז גרויס און די הצלה איז דרינגענדיק.

אט דער רבי הערט גוט ווי פון יעדן ווינקל קרעכצט. ער ווערט נישט פארטויבט פון דעם ארומיקן הארמידער. ער איז דער פרוש אינמיטן דעם צבור. די שטיק מדבר אינמיטן דעם ישוב. אינמיטן דעם טאג איז ער די נאכט, די קאנצענטרירט-שווייגנדיקע, אלצאויפ-כאפנדיקע אויער-ברייט-צעפענטע נאכט, ווען יעדע קלאג, איטלעך שלוכצן שלאגט זיך אפ א סך-פאכיק. און די סכקייט סינטעזירט זיך, ווערט פאראייניקט אין דעם צדיק. פון הונדערט מיני-אטור-ווילנס איין גרויסער רצון. פון אנגעהויבענע נישט-דערגאנגענע שטרעבונג-גען — פארענדיקטער, גראנדיעז-בנינדיקער תכלית. און אין זיין שרייען: שבת זאל זיין, שבת! איז דא דער רייף-געווארענער אויסגעוואקסענער געשריי, וועלכער זאפטיקט אין אלע קערפערס. דער געשריי: וואס איז נשמה?

אבער דאס איז דער געשריי, וועלכן די קונסט פון אלע צייטן וויל אין זיך אריינהילכן. נאר איז ער ביי איר פארקלעמט, דערשטיקט, ווי דער זיפץ פון א שווערן קראנקן אונטער א הויפן קישנס. אמאל האט זי א ווילן צו ווערן חירותדיק, פולשטענדיק באפרייט, אן יעדן עיכוב, אן שום פארקאן. אמאל ווערט זי פארביטערט, טרערן

שטיקן אין האַלדז, זי וויל געבן אַ וויין־אַרויס. און זי נעמט פון זיך אַראָפּוואַרפן אַלע שטיקער בעטגעוואַנט. דעקט אויף די וואַנדן, אַנט־פּלעקט איר געברעכלעכע נישט־סימעטרישע נאַקעטקייט. און אַנשטאַט צו זיין נאַטור־דערפרישנדיק, נאַטור־סודותפול, נאַטור־זויבער, נאַטור־מענטשיש, נאַטור־געטלעך, ווערט זי נאַטוראַליסטיש־הפּקרדיק, יאַטקעדיק־פאַרבלוטטיקט, ווערט זי אַפּט אַרציבאַשעוויש.

אויך זיי האָבן אַ פּליוס. אויך זיי ווילן לאַנג נישט דולדן קיין צעשאַטנקייט און פּלייסן זיך צואייילן דעם פּראַצעס פון איינגעזאַמלט־קייט. זיי ווילן וואָס שנעלער געפינען כלליות. און ביי די ערשטע טריט רופן אַזעלכע טיילמאַל אַרויס נישט געוויינלעכע פאַראינטערעסירונג. מחמת אויך ביי זיי ווערט לויט מעגלעכקייטן אויסגעמיטן קאַמפּראַ־מיסן און עס מערקט זיך באַמיאונג זיך צו האַלטן ביי עקסטרעמען. נאָר לאַנג קען זיך זייער נצחון נישט האַלטן. זיי מאַכן עס צו חומריותדיק. מוז זיך ווידער שפירן ענגשאַפט. וואַרים יעדער חומר איז באַגרענעצט.

אַזעלכער איז אויך אַמאַל געווען פּרץ. שוין דענסטמאַל האָט ער געבענקט צו פאַרגאַנצונג, צו אַרומנעמפּולקייט, צו קאַטעגאָרישקייט, צו אמת־דערנענטערונג, אַזעלכער איז ער געווען שרייבנדיק דאָס „שטריימל“ מיטן אַנטקעגנשטעלן די צוויי קינדער. איינס וואָס קומט פון שול־הויף, פיר דרענגלעך און אַ חופּה, און דאָס צווייטע וואָס ווערט געבוירן אויף דער פּרייער לופּט, אונטערן אַפּענעם הימל, אויף אַ גרינער לאַנקע. אויך דאָ איז ווילן צו עפעס ברייטערס, צו מינדער־באַגרענעצטעס. אָבער די מעטאָדן קאַנווענציאָנעלע, גראַב־הויטיקע, מעטאָדן פון דורכשניטלעכער קונסט.

און „באַנטשע שווייג“ קען זיך גאַנץ פיין באַגיין אַן דער טריי־וויאַלער סאַציאַלער טענדענץ, וועלכע מען האָט אים צוגעשריבן. פיל גערעכטער וועט זיין דאָ צו דערזען אַ כּוונה פון איינגעהאַלטענער שטילער תּמימות, פון נישט אַנגערירטער אומבאַפּלעקטער פּשטות. אומפּראַקטישקייט, ווי דער בוים, וועלכער איז אַזוי נאַאיוו, אַזוי נישט קלוג, אַז זיין גאַנץ לעבן לאַזט ער זיך באַגנוגענען מיט עטלעכע

ווארצלען פון אונטן און א שטיקל הימל פון אויבן. אומפראקטישקייט פון א באשעפעניש, וואס איז אזוי נישט כיטרע, קען זיך אזוי קיין עצה נישט געבן, איז אזוי ווייניק קאמבינאטאריש ווי דאס פעלד, וואס אפילו אין די גרעסטע היצן און טריקענישן, ווען קיין טראפן רעגן איז נישטאָ, לויפט עס נישט אוועק צו א ים, צו א טייך א טרונק טאָן מיטן פולן מויל, נאָר תמיד, תמיד בלייבט עס אויף זיין אָרט. אומ־פראַקטישקייט ווי די שטערן. מעגן וויפיל וואַלקן זיי פאַרדעקן, וועלן זיי זיך נישט אַפּרוקן, נאָר בלייבן אויף זייערע ערטער. און באַנטשע שווייג בלייבט שטענדיק אויף זיין אָרט. ווער איז ער, אָט דער נפשׂ? אַ מדבר? אַ בעל־חי? אַ צומח? אַ דומם? ווער ווייס? נאָר אַ נאַטור־פּראַגמענט, אַ פּאַס אורשפּרינגלעכקייט איז ער געוויס. אָבער אין דער דערציילונג איז נאָך אויך פאַראַן גענוג גשמיות אין דער באַנעמונג.

און פּרץ האָט געמוזט ראַדיקאַל ענדערן די ריכטונג פון זיין שאַפּן, כדי צו דערגרייכן ענדגילטיקן דעציזירנדיקן טריאומף. און גראַבנדיק און נישטערנדיק און אויסקלייבנדיק און אויסדיכטנדיק מאַ־טיוו נאָך מאַטיוו איז זיין שטרעבונג געווען געקירעוועט נאָר אויף איינס. אַן זייטיקייטן, אַן אַרומגייענדיקייטן, אַן צופעליקייטן צוצוקו־מען אַם פלינקסטן, אַם אומגעזוימטסטן צו דעם תּמצית פון די גורלות, צו דער ערשטער ריינקייט, צו דעם האַרץ פון דער שיינקייט, צו יענעם האַריזאָנט־אַראַפּפּאַל, וואו אָנהייב און סוף באַהעפטן זיך מיט די ליפּן און דערציילן זיך מעשהלעך, מעשהלעך אזוי פיל, און אַלע זענען איינס און דאָס זעלביקע, ווייל אַלע זענען באַהויכט מיטן כּביכול, וועלכער איז איינס, ווייל אַלע בענקען צו דער אור־נאַטור, וועלכע איז איינס.

און פּונקט ווי אין משך פון אַ גאַנץ יאָר שיילט זיך אָפּ, ווערט פאַרשוואַנדן טאָג נאָך טאָג, כדי צו ווערן וואָס אַמאָל נענטער און נענטער צו דעם הייליקסטן טאָג, צו יום־כּיפור, אזוי האָט פּרץ געשניטן כּזית נאָך כּזית און ביסלעכווייז אַראַפּגעשוּנדן אַלע קערפּערלעכקייטן

ביו ער האט ענדלעך איינמאל בינאכט ארויסגעפירט אויפן אלטן מארק
סאמע דינקייטן, סאמע אויפריכטיקייטן, יענע וועלט שוין געזען גע-
האטע צעווייטיקטקייטן, מיט מלאכים שוין צו טאן געהאטע עלנד-
קייטן, בלויז נשמות, בלויז נשמות.

איך גיב מיר גענוג אפ א דין-וחשבון, אז די אויפגאבע איז נישט
קיין לייכטע. און עס איז קיין וואונדער נישט, אויב כ'האב די טעמע
נישט אויסגעשעפט אינגאנצן. מיר איז אבער געגאנגען אין לייגן
עטלעכע שטיינער, וואס זאלן אנווייזן דעם שאסיי, אויף וועלכן אונדזערע
קריטיקער מוזן גיין, אויב זיי ווילן זיין ווייניקער כאאטיש אין דעם
פראבלעם: פרץ.

וואלט די קריטיק זיך געלאזט אין דער ריכטונג, וואלט זי גאנץ
אנדערש צוגעטראטן צו אונדזער גאון. אירע אויפגאבן מוזן זיך דעקן
מיט די טענדענצן פון דעם דיכטער. פונקט ווי דער לעצטער ציט
ארויס אן איינצלהייט פון דער כוללדיקער זאמלונג דערשיינונגען און
איז זיך מיט איר מטפל און דערהייבט און פארשטארקט זי און פאר-
סכפאכיקט זי, אזוי באגייט זיך אויך דער קריטיקער, אויסקלייבנדיק
אין קינסטלער-טיפ פון דעם גאנצן קאמפלעקס שעפערישע נאטורן.
פארשטייט זיך, אז ביידע גיבן אפ זייער גלויבן, זייער צוקונפט, זייער
מי, זייער כח, זייער פארליבטקייט, זייער אויסלעבן זיך פאר יענע
אינדיווידואומען, וועלכע זענען א מער דאנקבארער מאטעריאל אויף
פארטיפונג, אויף אויפגלאנג, אויף אויפבויו.

שוין בלויז צוליב דעם האבן מיר געהאט דאס רעכט צו דער-
ווארטן, אז אינעם ליכט פון דער יידישער קריטיק וועט פרץ ווערן אויפ-
געקלערטער, מעכטיקער, אצילותדיקער. אבער ווען זי לאזט זיך אויף
דעם וועג, וואלט צוגעקומען נאך עפעס. זי וואלט זיך געמוזט ארומקוקן,
אז דא קען מען נישט צוגיין מיט דער מאס פון געוויינלעכער קונסט-
אפשאצונג. דא איז עפעס מער.

ווארים כאטש ווייט, ווייט, פארשטייט זיך מיט טויזנטער פרא-
צענטער ווייניקער גבורה-פול, ווייניקער איבערראשנדיק, כאטש ווייט,

ווייט, פֿאַרשטייט זיך מיט טויזנטער פֿראַצענטער ווייניקער ניי אין דער
וירקונג, ווייניקער מוראדיק אין דער איבערצייגונג — נאָר די ליניע
פֿרצעס איז אור־אַלט יידיש, איז תּנכּיש, נישט צופיל אַכט געלייגט
אויף חלקדיקייטן און פולע אויפּמערקזאַמקייט איינגעשפּאַנט אויף
גאַנצקייט; אָן איבערפּלוס פון פּרטים אָנגעכאַפּט דעם כלל; גוף־
איבערהיפּערונג און דירעקטער צוטריט צו גייסטיקייטן. און עס איז
זינלאַז צו קומען אַהער מיט טענות ומענות וועגן מערער פּלאַסטיש
אַדער ווייניקער פּלאַסטיש. דאָרט וואו פּרץ האָט זיך געפונען, איז
יעדע שורה געבילדלעכט, יעדע פּראַזע אַ געשלאַסענע קאַמפּאָזיציע.
יעדעס זייטל אַ פּיראַמידע, ווען די קריטיק וואַלט אים אַזוי תּופּס
געווען, וואַלט זי אונדז גלייכצייטיק דערציילט נאָך עפעס, וואָס איז
נאָר וויכטיק: אַז פּרץ האָט געפונען פאַר מאַדערנעם אינהאַלט
יידישן סטיל. און עס וואַלט געוועזן ריכטיק. אויב מען האָט מענדעלי
מוכר ספרים געקריינט מיטן טיטול: „דער שעפּער פון נוסח“, איז
עס טאַקע אין אַ געוויסער מאָס אמת. אָבער אין בעסטן פאַל איז ער
דער שעפּער פון שאַבלאַנעם קונסט־נוסח. פּרץ אָבער איז דער יוצר
פון דעם איבערשפּרינגענדיקן, גוף־אויסמיידנדיקן, פאַרצייטיק־יידישן
נוסח פאַר דער נייער קונסט, וועלכער הייבט אָבער אָן אַ דאַנק דעם
צו ווערן עפעס מער, עפעס העכער ווי קונסט.

יא. די יידישע קריטיקער וואַלטן אונדז געקענט פיל. זייער פיל
זאַגן. און זיי וועלן נאָך זאַגן. אָבער דענסטמאַל ווען זיי וועלן נישט
אַפּערירן בלויז מיט ליטעראַטור־חכמה. אוודאי איז קריטיק באַ־
וואוסטזיין, שכלדיקייטן, אָבער ווי פּלעגן זאַגן די אַלטע: „נישט דער
שכל אַליין בלויז, נאָר דער שכל, וואָס ווערט געשפּייזט פון נעקטאַר“.